

ПИРЯТИНСКІ ЕКОЛОГІЧНІ ЧИТАННЯ

Матеріали науково-практичної конференції

13 травня 2016 року,
м. Пирятин

Пирятин
2016

Науковий редактор – доцент кафедри екології
та охорони навколишнього середовища
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
канд.біол.наук А.В. Подобайло

*Видання здійснене за підтримки
депутата Пирятинської районної ради
Бабака Віталія Анатолійовича*

Пирятинські екологічні читання: матеріали науково-практичної конференції. 13 травня 2016 р., м. Пирятин. — К. : Університет «Україна», 2016. — 117 с.

Збірка містить матеріали науково-практичної конференції «Пирятинські екологічні читання». Розглядаються результати сучасних наукових досліджень екосистем національного природного парку «Пирятинський», інших об'єктів природно-заповідного фонду України. Судження висловлені авторами не обов'язково відповідають поглядам редакції. За достовірність наукових даних відповідальність несуть автори матеріалів.

місцеперебувань рідкого синявця *Polyommatus danone* (Eversmann, 1841) (Некрутенко, Чиколовець, 2005).

2. Другим за руйнівною силою фактором знищення метеликів є забруднення біоценозів.

Хімічне забруднення, внаслідок застосування пестицидів, мінеральних добрив, а також забруднення промисловими відходами, пилом, аерозолями, вихлопними газами та ін.

Фізичне забруднення — зсуви в гідрологічному та тепловому режимі біотопу. Зрошення, зміни рівня ґрунтових вод, що викликано господарською діяльністю людини.

Біологічне забруднення. Інтенсивне ведення лісного господарства, перш за все призводить до скорочення видів, трофічно пов'язаних з деревною та чагарниковою рослинністю (Некрутенко, Чиколовець, 2005).

Звісно, що неможна оминати і безпосередній масовий вилов метеликів. Оскільки в такому випадку можна підірвати або повністю знищити локальну популяцію рідкісного виду.

Територія національного парку «Пирятинський» в певному сенсі є унікальною, оскільки на неї не вплинули більшість із перерахованих факторів зміни фауни. Тим більше наша відповідальність перед природою та наступними поколіннями за збереження такого унікального куточка Землі.

Література

1. Воскресенський М.М. До лепідоптерофавни Полтавщини // Зб. праць Зоол. муз. — 1927. — Т. 3 (2). — С. 119–146.
2. Некрутенко Ю.П., Чиколовець В. «Денні метелики України» — К.: Вид-во Раєвського, 2005. — 232 с.
3. Фауна України: охоронні категорії. Довідник / О. Годлевська, І. Парнікоза, В. Різун, Г. Фесенко, Ю. Куцоконь, І. Загороднюк, М. Шевченко, Д. Іноземцева; ред. О. Годлевська, Г. Фесенко. — Видання друге, перероблене та доповнене. — К., 2010. — 80 с.
4. Ярошевский В. А. Материалы для энтомологии Харьковской губернии. 1. Дополнения к спискам Diptera и Lepidoptera и перечень Orthoptera. 2. Дополнение к списку чешуекрылых насекомых (Lepidoptera) Харькова и его окрестностей // Тр. о-ва испыт. прир. при Харьков, ун-те. — 1880b (1879). — Т. 13. — С. 150–154.
5. Ярошевский В. А. К сведениям о фауне чешуекрылых насекомых (Lepidoptera) Харькова и его окрестностей // Тр. о-ва испыт. прир. при Харьков, ун-те. — 1880a (1879). — Т. 13. — С. 69–88.

РУКОКРИЛІ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «ПИРЯТИНСЬКИЙ»: ПОПЕРЕДНІ ДАНІ

Ребров С. В., Годлевська Л. В.

Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України,
вул. Хмельницького, 15, Київ 01601, Україна,
E-mail: rebrov91@ukr.net, lgodlevska@gmail.com

Вступ. Рукокрилі — одна з найуразливіших груп ссавців. Всі види кажанів фауни України занесені до Червоної книги України та мають охоронний статус згідно з міжнародними договорами, підписаними Україною: Угодою про збереження популяцій європейських рукокрилих, Бернською конвенцією про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ в Європі, а також Бон-

нською конвенцією про збереження мігруючих видів диких тварин (Годлевська та ін. 2010). Ці комахоїдні тварини є невід'ємним компонентом наземних екосистем і однією з ключових груп в програмах моніторингу стану біоти та природних комплексів (Загороднюк та ін., 2002; Russo, Jones, 2015). Одним з найперших і найнеобхідніших заходів, спрямованих на охорону рідкісних і вразливих видів, є визначення їх поширення на території держави, у тому числі в межах територій її природно-заповідного фонду.

Дані щодо рукокрилих Пирятинського району (Полтавська область) і, відповідно, Національного природного парку (НПП) «Пирятинський», на початок наших досліджень були майже відсутні. В. І. Абеленцев та Б. М. Попов (1956) вказують, без наведення деталей, для Пирятинського р-ну три види: *Nyctalus noctula*, *Eptesicus serotinus* та *Pipistrellus pipistrellus* sensu lato (на той час *P. pygmaeus* розглядали у складі *P. pipistrellus*). К. А. Сологор (1973) для цього району, також без деталей, зазначає два види (*Pipistrellus nathusii* та *N. noctula*). У колекції рецентних рукокрилих відділу палеонтології Національного науково-природничого музею НАН України зберігаються кісткові рештки *E. serotinus*, знайдені у пелетках сови у Пирятині 17.08.1938 (Годлевська, 2013).

У поточній роботі ми наводимо результати власних досліджень рукокрилих Пирятинського району Полтавщини і, зокрема, НПП «Пирятинський» у 2013–2015 рр.

Матеріали та методи. Теренові дослідження проводили в декількох пунктах Пирятинського району (с. Березова Рудка, територія села та Березоворудський парк), с. Вечірки, околиці с. Калинів Міст) влітку (липень 2013, липень 2014 р.) та взимку (січень 2014, січень 2015 р.).

Основну увагу приділено пошуку сховищ та відловом на пролітних шляхах або біля сховищ. Детекторні обліки проводили попутно, у мінімальному обсязі; використовували детектори Pettersson Elektronik, D200 та D240. Дослідження проводили без вилучення тварин з природи. Всіх тварин, після огляду, випускали у місці їх первинного виявлення. В ході зимових обліків, для запобігання турбуванню, тварин контактено не оглядали.

Умовні скорочення у переліках нижче: М — самець, F — самиця, ad — доросла та juv — ювенільна особина, n — вилов сіткою, v — візуальний облік при огляді сховища або при підрахунку вильоту, d — детекторні реєстрації. Формат дати — день.місяць.рік.

Результати та обговорення. Нами, впродовж досліджень, зареєстровано дев'ять видів, ще один вид (*Vespertilio murinus*) відомий за знахідкою у м. Пирятин восени 2013 р. (Літопис природи..., 2013). В ході подальших досліджень список хіроптерофауни регіону може бути розширений за рахунок виявлення ще декількох видів.

Myotis dasycneme (Boie, 1825) — нічниця ставкова. Вид — рідкісний, на території України поширений спорадично. Пов'язаний з рівнинними водоймами (Червона книга..., 2009). Нами вид зареєстровано в одному пункті спостережень, знайдено одне сховище.

- Ок. с. Калинів міст, закинута 1-поверхова будівля (сховище), 08.07.2014, n: 4Mad.

Myotis daubentonii (Kuhl, 1817) — нічниця водяна. Є звичайним видом для більшої частини України. Оселяється у порожнинах дерев та будівель (Червона книга..., 2009). Вид зареєстровано у двох пунктах.

• с. Березова Рудка, над ставом, 14.07.2013, d; *ibid*, Березоворудський парк, 07.07.2014, n: 1Fad, 2Fjuv. • Ок. с. Калинів міст, підвал недобудови, 03.01.2014, v: 3U; *ibid*, 16.01.2015, v: 2U (Годлевська та ін., 2016).

Plecotus auritus (Linnaeus, 1758) — вухань бурій. Дендрофільний вид, який також у якості сховищ може використовувати порожнини у будівлях (Червона книга..., 2009). Вид зареєстровано в одному пункті.

• Ок. с. Калинів міст, надземна частина недобудови, 07.07.2014, v: 1U; *ibid*, підвал недобудови, 03.01.2014, v: 1U; *ibid*, 16.01.2015, v: 2U (Годлевська та ін., 2016); *ibid*, закинута 1-поверхова будівля (ймовірне сховище), 08.07.2014, n: 2Mad, 3Fad, 1Fjuv.

Nyctalus leisleri (Kuhl, 1817) — вечірниця мала. Дендрофільний вид, поширення якого пов'язано з локалітетами старовікового лісу (Влащенко, 2009; Червона книга..., 2009). Вид спостерігали та відловлювали в одному пункті.

• Березоворудський парк, 07.07.2014, n: 1Mjuv, 1Fad, 1Fjuv.

Nyctalus noctula (Schreber, 1774) — вечірниця руда. Вид поширений на всій території країни. Влітку є звичайним дендрофільним видом (Загороднюк та ін., 2002). Нами вид зареєстровано у всіх пунктах дослідження. Виявлені сховища — дупла дерев у Березовій Рудці.

• с. Березова Рудка та парк, 14.07.2013, 07, 08.07.2014, d: багаточисельні реєстрації; *ibid*, село, душло липи, 14.07.2013, v та d: >9U; *ibid*, Березоворудський парк, 07.07.2014, n: 10Mjuv, 19Fad, 18Fjuv. • с. Вечірки, 07.07.2014, d. • Ок. с. Калинів Міст, 08.07.2014, d.

Pipistrellus pygmaeus (Leach, 1825) — нетопир пігмей. Оселяється як у порожнинах дерев, так і в будівлях; є типовим видом літніх угруповань рукокрилих більшої частини України (власні дані). Вид спостерігали та відловлювали у двох пунктах. Знайдено три сховища — у будівлях.

• с. Березова Рудка, закинута будівля, сховища у порожнині стелі критої галереї та за рамами вікон, 14.07.2013, v: 1Mjuv (у групі разом з *P. nathusii* під час денного огляду); *ibid*, 14.07.2013, підрахунок вильоту змішаної (з *P. nathusii*) колонії: > 80U; *ibid*, будівля старої школи, сховище, 08.07.2014, n: 14Fad, 3Mjuv, 5Fjuv. • Ок. с. Калинів Міст, двоповерхова будівля, сховище, 08.07.2014, v/d: колонія.

Pipistrellus nathusii (Keyserling & Blasius, 1839) — нетопир лісовий. Дендрофільний вид, який також оселяється в антропогенних сховищах (Загороднюк та ін., 2002). Нами вид відмічений в одному пункті. Знайдено сховище змішаної, з нетопирем пігмеем, материнської колонії.

• с. Березова Рудка, закинута будівля, сховища у порожнині стелі критої галереї та за рамами вікон, 14.07.2013, v: 3Fjuv (у групі разом з *P. pygmaeus* під час денного огляду); *ibid*, 14.07.2013, підрахунок вильоту змішаної (з *P. pygmaeus*) колонії: > 80U; *ibid*, територія села та Березоворудський парк, 14.07.2013, 07.07.2014, d; *ibid*, Березоворудський парк, 07.07.2014, n: 3Mad, 6Mjuv, 12Fjuv.

Pipistrellus kuhlii (Kuhl, 1817) — нетопир білосмугий. Вид у своєму поширенні пов'язаний з населеними пунктами, майже всі відомі сховища в Україні — у будівлях (Загороднюк, Негода, 2001; Годлевская, 2012; Прилуцкая, Влащенко, 2013). Знайдено одне сховище колонії.

• с. Березова Рудка, будівля училища (сховище), 14.07.2013, v/d: колонія, • м. Пирятин, у квартирі: 1U, 01.12.2015 (ідентифікація за фото, надісланому одному з авторів Н. Міленко, А. Подобайлом).

Vespertilio murinus Linnaeus, 1758 — лилик двоколірний. Для Пирятинського району відома тільки одна знахідка — восени 2013 р. у м. Пирятин (ідентифікація за фото, надісланому одному з авторів А. В. Подобайлом).

• м. Пирятин, на землі, 28.10.2013: 1F (Літопис природи..., 2013).

Eptesicus serotinus (Schreber, 1774) — лилик пізній. Поширений вид, який найчастіше оселяється у різноманітних будівлях (Загороднюк та ін., 2002; Годлевська, 2012; Прилуцкая, Влащенко, 2013). Нами вид зареєстрований у всіх пунктах спостереження. Знайдено декілька сховищ, для одного — підтверджено розміщення материнської колонії.

• с. Березова Рудка, 14.07.2013, 7–8.07.2014, d: чисельні реєстрації; *ibid*, будівля старої школи (сховище), 08.07.2014, підрахунок вильоту: 3U; *ibid*, будівля нової школи (сховище), 08.07.2014, підрахунок вильоту: 12U. • с. Вечірки, 07.07.2014, d. • Ок. с. Калинів міст, підвал недобудови, 03.01.2014, v: 134U; *ibid*, 07.07.2014, v: 3U; *ibid*, 16.01.2015, v: 116U (Годлевська та ін., 2016); *ibid*, горіще недобудови, 07.07.2014, v: >45 (ad +juv); *ibid*, закинута 1-поверхова будівля, 08.07.2014, n: 2Mad.

Для семи з виявлених видів (*M. daubentonii*, *P. auritus*, *N. leisleri*, *N. noctula*, *P. nathusii*, *P. pygmaeus* та *E. serotinus*) підтверджено розмноження: реєстрували молодих особин та дорослих лактуючих самиць.

В зимовий період, в межах Пирятинського району, зареєстровано п'ять видів: *M. daubentonii*, *P. auritus*, *E. serotinus*, *P. kuhlii*, *V. murinus*. Знайдено одне зимове сховище — підвал недобудови в околицях с. Калинів Міст. Тут на зимівлі у 2014 та 2015 рр. реєстрували скупчення *M. daubentonii*, *P. auritus*, *E. serotinus*, загальною чисельністю у понад 100 особин (із домінуванням лилика пізнього). За результатами зведення та аналізу всіх наявних даних зазначена споруда є сховищем єдиного відомого великого зимового скупчення рукокрилих Північного Лівобережжя. Воно віднесено до списку ключових підземних місцезнаходжень, важливих для збереження та моніторингу популяції рукокрилих України (Годлевська та ін. 2016).

Однією з головних загроз для рукокрилих є дефіцит сховищ, як природних, що зумовлено зменшенням віку лісів та загальною системою ведення лісового господарства (у першу чергу катастрофічними для видів дендрофільної фауни є санітарні рубки), так й антропогенних (люди знищують сховища у будівлях навмисно або випадково). З цих позицій, слід окремо зазначити цінність Березоворудського парку (пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення з 1972 р.). Парк має досить велику площу та характеризується значним віком дерев. Нами у межах Березоворудського парку відмічено велику щільність рукокрилих та їх сховищ. Тільки протягом двох ночей дослідження тут виявлено сім видів рукокрилих. Без сумніву, цей визначний об'єкт ПЗФ України може розглядатися як ключове місцезнаходження дендрофільних видів рукокрилих (й інших видів фауни).

Одним з методичних підходів для вирішення питань зі збереження рукокрилих є розміщення штучних укриттів — будиночків для кажанів, або бет-боксів. Саме тому, на території національного природного парку «Пирятинський» (разом із співробітниками парку та Київського національного університету ім. Т. Шевченка) на початку 2016 року ініційовано програму зі встановлення бет-боксів з метою вивчення угруповань, моніторингу популяцій та збереження рукокрилих.

Подяки. Дякуємо П. А. Бузунко та А. Галесівій за допомогу у проведенні теренових досліджень, А. В. Подобайлу, О. Д. Проскурні та родині Миленків — за повідомлення про знахідки кажанів у м. Пирятин.

Література

1. Абеленцев В. І., Попов Б. М. Ряд рукокрилі, або кажани — Chiroptera / Фауна України. — Т. 1: Ссавці. — В. 1. — К.: АН УРСР, 1956. — С. 229–446.
2. Влащенко А. С. Сучасний стан вечірниць малої (Chiroptera) на території Харківської області // Вісник Львівського ун-ту. Серія: біологічна. — 2009. — Вип. 51. — С. 145–156.
3. Годлевська О., Парнікоза І., Різун В. та ін. Фауна України: охоронні категорії. Довідник. Видання друге / За ред. О. Годлевської, Г. Фесенка. — К., 2010. — 80 с.
4. Годлевська О. В. Результати роботи контакт-центру з рукокрилих (Україна) // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Біологія, хімія». — 2012. — Т. 25 (64), № 4. — С. 12–20.
5. Годлевська Л. В. Рецентні рукокрилі в колекції палеонтологічного музею ННПМ НАН України // Збірник праць Зоологічного музею. — 2013. — Т. 44. — С. 145–157.
6. Годлевська Л. В., Бузунко П. А., Ребров С. В., Гхазалі М. А. Підземні сховища рукокрилих «не-печерних» регіонів України, за результатами 2002–2015 рр. // Вісник Львівського університету. Серія біологічна. — 2016. — Т. 71. — С. 178–189.
7. Загороднюк І., Годлевська Л., Тищенко В., Петрушенко Я. Кажани України та суміжних країн: керівництво для польових досліджень. — К., 2002. — 110 с.
8. Літопис природи Національного природного парку «Пирятинський». — Том 2. — Пирятин. — 2013. — (Рукопис).
9. Прилуцкая А. С., Влащенко А. С. Материалы по распространению рукокрылых, по итогам работы контакт-центра в Харькове (2008–2013 гг.) // Біологічні системи. — 2013. — Т. 5, вип. 4. — С. 532–537.
10. Сологор Е. А. Эколого-физиологические особенности рукокрылых Среднего Приднепровья. — К., 1973. — 160 с. — (Рукопись дис. ... канд. биол. наук).
11. Червона книга України. Тваринний світ / За ред. І. А. Акімова. — К.: Глобалконсалтинг, 2009. — 624 с.
12. Russo D., Jones G. Bats as bioindicators: an introduction // Mammalian Biology. — 2015. — Vol. 80. — P. 157–158.

РОСЛИННІ ІНВАЗІЇ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРИРОДНОМУ ПАРКУ «ПИРЯТИНСЬКИЙ» НА ПРИКЛАДІ КЛЕНА ЯСЕНЕЛИСТОГО ТА ВАТОЧНИКА СІРІЙСЬКОГО

Рудницька О. В.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
01601 Київ, вул. Володимирська, 64, olga_rudnytska@ukr.net
Абдулоєва О. С.

*Національний природний парк «Пирятинський»,
вул. Червоноармійська 14, Пирятин, 37000, Україна,
oksasteppe@gmail.com*

Рослинна інвазія — це випадок проникнення заносної рослини у нову для неї екосистему, розташовану далеко за межами природного ареалу рослини (її батьківщини), з подальшим захопленням екосистеми. Заносні рослини є чужинними